

Halina Chodkiewicz

Model czytania według Franka Smitha i jego implikacje
dla kształtowania sprawności czytania w języku obcym
na poziomie zaawansowanym

Po przejściowym okresie zaniedbania sprawności czytania, głównie w szeroko rozpowszechnionej metodzie audiolingwalnej, coraz więcej uwagi poświęca się psychologicznym aspektom czytania jako procesu percepcji oraz technikom rozwijającym tę sprawność zarówno w nauczaniu języków obcych jak i w języku ojczystym.

Oczywiście teoretyczny model czytania nie daje nowych praktycznych rozwiązań, ani też nie kwestionuje dotychczas skutecznie stosowanych zabiegów dydaktycznych, nie mniej jednak może on dostarczyć wielu cennych pomysłów do badań empirycznych, a także okazać się źródłem wniosków modyfikujących niektóre formy postępowania w praktyce. Takim modelem procesu czytania, który wywołał spory odzew wśród naukowców i czytelników języków obcych jest model opracowany przez Franka Smitha w książce "Understanding Reading"^{1/}, chociaż nie umiemy on głosów krytycznych ze strony teoretyków^{2/}. Niniejszy artykuł przedstawia w zarysie ten właśnie model, akcentując jego implikacje dla problemu kształtowania sprawności czytania na poziomie zaawansowanym.

Model F. Smitha jest oparty na założeniach teorii informacji, generatywnej teorii języka oraz osiągnięciach najnowszych badań w dziedzinie psycholingwistyki. Teorie te zosta-

Icy wykorzystane do wyjaśnienia procesów zachodzących w czasie aktu czytania. Czytanie, w tym ujęciu, jest bardzo skomplikowanym procesem kognitywnym, polegającym na redukcji niepewności, na przetwarzaniu informacji zawartej w tekście poprzez ciągłe podejmowanie decyzji, odrzucanie pewnych alternatyw na podstawie zgromadzonej ogólnej wiedzy o świecie, kompetencji językowej oraz danych płynących z samego tekstu. Jest to model czytania w języku ojczystym, wiele jednak spotrzeżeń i wniosków odnosi się do czytania w języku obcym, o ile dotądzie ono to tego stopnia umiejętności, jakie posiada biegli; czytający rodzimy użytkownik języka.

Bardzo istotną rzeczą jest spreycowanie samego terminu "czytanie", ponieważ w praktyce szkolnej oznacza on kilka zgoła odmiennych czynności. Do dwu najważniejszych należą: no-działy na czytanie głośne i ciche oraz intensywne i ekstensywne. Niektórzy metodycy postulują i chyba słusznie, etap w wyrobieniu sprawności czytania nazywany początkowym /initial reading/, który stanowi krótką przejściową fazę wprowadzenia symboli graficznych w celu wzmożenia materiału ustnego. Należy również dodać, że w przypadku uczenia się czytania w języku obcym przez osobę, która już zdobyła tę umiejętność w języku ojczystym, sytuacja jest bardzo odmienna od sytuacji dziecka uczącego się czytać w swoim rodzimym języku. Uczenie się czytania przez dziecko jest zjawiskiem niepowtarzalnym i rządzą nim zupełnie inne mechanizmy. Stąd też konieczność podstwowego rozróżnienia, co zaznacza F. Smith w podtytułowej książce, między uczeniem się czytania, a czytaniem. Więcej jednak miejsca poświęca Smith czytaniu biegłemu, ciche-mu, gdyż ono właśnie jest najdoskonalszą formą czytania, czego trudno do osiągnięcia nawet dla użytkownika języka ojczystego. W tym też znaczeniu używa autor terminu czytanie.

Zgodnie z tym co zostało wcześniej powiedziane, akt czytania jest redukcją niepewności. Udbywa się on na trzech płaszczyznach: liter, wyrazów i znaczenia, współistniejących ze sobą, ale też w pewnym sensie całkowicie od siebie niezależnych, ponieważ w danym momencie czytający może realizować swoje zamierzenia tylko na jednej z nich, tzn. że identyfikacja liter, wyrazów i znaczenia w tym samym czasie wyklucają się nawzajem, ponieważ odbywają się na bazie tego sa-

mezo materiału wzrokowego. Im czytanie szybsze i bardziej efektywne rola identyfikacji poszczególnych słów jest coraz mniejsza.

Identyfikacja poszczególnych wyrazów może odbywać się na drodze bezpośredniej lub pośredniej /mediate or mediated word identification/. Bezpośrednio wyraz jest identyfikowany na podstawie danej konfiguracji wzrokowej /visual configuration/, zaś przy identyfikacji pośredniej zachodzą jeszcze dodatkowe procesy interweniujące np. korzystanie z zasad wymowy /phonics/ celem ustalenia znaczenia danego wyrazu lub po prostu użycia słownika czy zaszerpnienie informacji od innej osoby.

Celem wyjaśnienia identyfikacji wyrazów /a także liter/ Smith posługuje się modelem cech dystyngtywnych, zgodnie z którym identyfikacja wyrazów odbywa się na drodze eliminacji pewnej liczby alternatyw możliwych dla danej konfiguracji wzrokowej, a reprezentowanych w postaci list cech dystyngtywnych. Jest to proces kategoryzacji tzn. umieszczenie konfiguracji wzrokowych do odpowiednich grupowań natury kognitywnej, o określonej nazwie /połączone zostają w ten sposób listy cech wzrokowych, akustycznych i semantycznych/. Każda kategoria jest reprezentowana przez listę cech dla niej charakterystycznych, której obecność umożliwia bezpośrednia identyfikację najpierw samej kategorii, a później jej nazwy. Przy identyfikacji pośredniej wyrazu, a więc poprzez identyfikację poszczególnych liter /w tym przypadku jest to proces kategoryzacji w oparciu o listy cech dystyngtywnych wzrokowych i akustycznych /kolejnym etapem jest ustalenie ramy, a dopiero na samym końcu zostaje określona kategoria.

Model cech dystyngtywnych natomiast nie może być zastosowany do wyjaśnienia identyfikacji znaczenia, ponieważ znaczenie zdania nie jest kategorią, nie jest więc liczbą cech semantycznych, ani też ciągiem literarnym. Według Smitha jest ono pewnym stanem, realizacją pomiedzy kilkoma kategoriami, bardzo często nie posiadającymi żadnej ramy; jest ono stosobem w jaki określanie cech odnosi jedną kategorię do drugiej w systemie kognitywnym. W przypadku rozumienia tekstu nie możemy ustalić możliwości alternatywnych, gdyż znaczenie nie ma wartości absolutnej i w związku z tym może być ono okre-

siłone tylko w odniesieniu do danego odbiorcy. 4/

Wydaje się być bezspornym jednak stwierdzenie, że rozumienie tekstu jest możliwe dzięki redundancji, tj. nakładającym się na siebie informacjom z różnych źródeł, czego czytający sobie nie uświadamia. Redundancja przejawia się w wielu formach. Może pochodzić ona z cech poszczególnych liter lub z budowy wyrazów /tylko niektóre następstw. Liter są możliwe/, istnieje również takie rodząje redundancji jak wzrokowa, ortograficzna, syntaktyczna, semantyczna oraz wiedza ogólna i doświadczenie osoby czytającej.

Przedstawiając swój model procesu czytania Smith odrzuca starsze przekonanie, stwierdzając, że łączenie poszczególnych liter w wyrazy ma niewiele wspólnego z bieglem czytaniem, a wręcz przeciwnie jest to zjawisko bardzo szkodliwe, gdyż daje ono w efekcie pośrednie zrozumienie tekstu, zwalnia szybkość czytania, dodatkowo obciąża system pamięci oraz zwiększa zapotrzebowanie na informację wzrokową pochodzącą z tekstu. Osoba biegle czytająca wykorzystuje w większej mierze informacje przekazywane z mózgu do oka niż z oka do mózgu. Niezależnie rozumienie tekstu wymaga mniej niż potrawą informacją wzrokową koniecznej do identyfikacji poszczególnych wyrazów i mniej niż jedną czwartą informacji potrzebnej do zidentyfikowania poszczególnych liter. Przy pośredniej identyfikacji znaczenia prawie niemożliwe jest zrozumienie tekstu przy jego pierwszym czytaniu, ponieważ koncentracja na identyfikacji poszczególnych wyrazów wymaga wysiłku pamięci krótkotrwałej i powoduje zakłócenia w odbiorze całości tekstu.

Właśnie kwestia bezpośrednio wiąże się z wnioskami o charakterze bardziej praktycznym. Skoro najbardziej efektywne jest czytanie ciche z bezpośrednim rozumieniem tekstu, bez zatrzymywania się w celu identyfikacji kolejnych wyrazów, należy ten rodzaj czytania uznać za najbardziej efektywny, jak najwcześniej i jak najkategoryczniej należy eliminować czytanie pośrednie, aby nie doprowadziło ono do utraty się zycznych nawyków, takich jak np. niewolnicze przywiązanie do słowa czy potrzeba dokładnego zrozumienia znaczenia każdego

pojedynczego słowa przed ogólnym rozumieniem tekstu, co jest nie tylko czasochłonne, ale również całkowicie nieefektywne biegle czytanie. W zamian czytający powinni wypracować sobie własne strategie pozwalające mu na odgadnięcie lub do wysłanie się znaczeń słów z kontekstu, zaawansować się nawet, gdy zażądać taka konieczność, niejasnym lub przybliżonym znaczeniem danego wyrazu. Najlepszym środkiem wydaje się być sama praktyka, dużo czytania głównie cichego w domu, chociaż pewne techniki stosowane przez nauczyciela mogą niewątpliwie ułatwić pracę ucznia z tekstem i wskazać mu właściwą drogę postępowania.

Główny problem dotyczący nauczania czytania na poziomie zaawansowanym wynika nie tyle z luk kompetencji językowej uczniów, ile z niedokształconej kompetencji komunikatywnej. Obserwacje potwierdzają również do Anne Elias w stwierdzeniu następującym: "Yet most of us have had experience with students who are still unable to comprehend what they read." /Proces czytania definiuje autorka jako: "predicting /one's/ way through a passage of text, eliminating some alternatives in advance on the basis of ... /one's/ knowledge of the redundancy of the language, and acquiring just enough textual information to eliminate the alternatives remaining" /s/, podkreślając, że uczniom przed wszystkim nie posiadała zdolności przewidywania powiązań elementów na płaszczyźnie syntaktycznej, leksykalnej, semantycznej oraz kulturowej. Podkreślając, że dyscyplina się oni narazili na większe ryzyko popełnienia błędów; jest to jednak lepsze wyjście niż opóźnianie dyscypliny kosztami precyzji i efektywności czytania.

W San Francisco State University kurs czytania dla cudzoziemców poświęcony jest trzem głównym zagadnieniom: rozróżnieniu /recognition/, rozumieniu /comprehension/, i poszerzaniu słownictwa /vocabulary development/. J. A. Elias chwali w swym artykule wiele ćwiczeń, z których szeregię przeprowadzanych jest w laboratorium, rozwijającym te sprawności. Szczegółowe dane wydają się być świadczenia kształtujące przewidywalność, ponieważ czyba największy brak u uczących się języka obcego dowi nieznaną pewnych konwencji kulturowych języka obcego

oraz stałych powiązań syntaktyczno-semantycznych / syntagmy konwencyjnalne/. Stąd też ważne miejsce powinny zająć ćwiczenia na wyszukiwanie w tekście różnego typu związków leksykalnych np. anonimów, rodzin wyrazów, synonimów, zwrotów idiomatycznych, czy parafraz. Przy doskonałym przewidywalności semantycznej w grę wchodzi organizacja większych partii tekstu i takie zagawienia jak: budowa paragrafów, zachowanie porządku chronologii treści, użycia klasyfikacji, definicji, porównania i kontrastu, analiza połączeń przyrzeczowo-składowych /wzajemności strukturalne symbolizujące organizację materiału/. Uwagi dotyczące stylu przez czytającego strukturę tekstu sprzyja szkodliwemu odnagdywaniu głównych myśli czy selektywemu czytaniu nastawionemu na wybranie tylko niektórych informacji zawartych w tekście.

Z podjętych w artykule lub tylko zasugerowanych problemów wynika, że czytanie na poziomie zaawansowanym powinno opierać się na materiale obszernym ilościowo, z nastawieniem głównie na sprawne dojście do jego zrozumienia. Techniki wprowadzone przez naukowców powikłują nieco charakter syntaktyczny, winny akcentować zwagań zachodzące w dialekcie tekście. Z powodów wyżej wyjaśnionych materiał przeznaczony do czytania pod takim nadzorem nie powinien służyć szczegółowej analizie językowej. Oczywiście paszeczki nie przeprowadzono dokonywanych badań w tej dziedzinie, można sądzić, że sprężona rola odgrywał tu będą metody naukowe przy bliższym czytaniu w języku ojczystym /jesli dotyczy się go osiągnięć/, a przy ich niedopracowaniu uczącego się powtórka obcego określa będą dodatkowe zadania.

S U M M A R Y

The article gives a brief presentation of Frank Smith's model of the reading process and discusses some of its possible applications for teaching reading at the advanced level. Smith's model of reading is an unconventional one. The reading process is treated as the reduction of uncertainty, constant uncertainty of decisions to eliminate a number of alternatives on the basis of the knowledge the reader gets from various sources / various forms of redundancy/. The chief differentiation in the reading process lies between learning to read and reading skillfully, which involve quite different mechanisms. Effective

skillful reading is the main goal of teaching advanced reading. It requires a lot of practice on the part of the learner and appropriate techniques to be introduced by the teacher, especially ones developing predictability, which is quite poor in the case of foreigners, and those devoted to the structure of larger contexts and in this way facilitating and speeding up their comprehension.

Przypisy

- 1/ Smith Frank, Understanding Reading, N Y 1971.
  - 2/ Massaro Dominic W., Understanding Language. An Information Processing Analysis of Speech Perception, Reading and Psychological Statistics, N Y 1975, s.276.
  - 3/ Beattie Nicholas, The Uses of Reading /w:/ Hornsey Alan K., Handbook for modern Language teachers, London 1975, s.272.
  - 4/ Smith Frank, op.cit., s.191.
  - 5/ Elias Jo Anne, Predicting Your Way Through Through Written English: An Approach to Teaching Advanced Reading to ESL Students, w:/ Burt Maria K., Heidi O.Dulay, Directions in Second Language Learning, Teaching and Bilingual Education, Washington DC, 1975, s.307.
  - 6/ Ibid., s.306.
- Sformułowane zastrzeżenia z teorii Smitha.